

Nowe Skalmierzyce

Published on *Gmina i Miasto Nowe Skalmierzyce* (<https://noweskalmerzyce.pl>)

Home > 50 lat miasta Nowe Skalmierzyce część I

---

16 May 2012

50 lat miasta Nowe Skalmierzyce część I

[1]W roku 2008 obchodziliśmy 100-lecie

powstania Nowych Skalmierzyc, administracyjnie oddzielonych od wsi Skalmierzyce przez ówczesne władze pruskie w roku 1908. Nowo utworzona miejscowość zawdzięczała swoje istnienie dwóm zasadniczym czynnikom historycznym. Pierwszy z nich to wytyczenie granicy między Rosją a Prusami na gruntach wsi Skalmierzyce i Szczypiorno oraz utworzenie komory celnej, wokół której rozbudowało się osiedle urzędników i strażników granicznych. Drugim

niezwykle istotnym czynnikiem decydującym o rozwoju osiedla było doprowadzenie w roku 1896 linii kolejowej z Ostrowa do Skalmierzyc oraz rozbudowa stacji kolejowej w roku 1906 i nadanie jej roli granicznej stacji przeładunkowej.

Wraz z zakończeniem I-szej wojny światowej i zwycięskim powstaniem wielkopolskim rozpoczęła się nowa historia Skalmierzyc Nowych, będących ośrodkiem władzy gminnej, gromadzkiej, osiedlowej, a od 1962 roku miejskiej.

Okres dwudziestolecia międzywojennego to powolny rozwój miejscowości prawnie zaliczanej do wsi z władzą wójtowską, ale mającej raczej charakter małego miasteczka. Granice administracyjne pokrywały się z zabudową architektoniczną i praktycznie uniemożliwiały rozwój terytorialny. W tym czasie miasteczko rozrosło się tylko o kilka nieruchomości nabytych z majątku śliwnickiego, na których zasobni kolejarze wybudowali domy jednorodzinne przy ulicy Narutowicza, Polnej, Kwiatowej, Krótkiej i końcu ulicy Kamiennej. Nieliczne domy wybudowano także przy ulicy Kaliskiej i Nowej, wokół których rozciągały się szeroko pola uprawne należące do wsi Skalmierzyc.

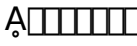
Rozwój urbanistyczny Skalmierzyc Nowych w tym czasie uzależniony był od zdolności finansowych mieszkańców, z trudem znajdujących jakiekolwiek zatrudnienie. Były szanse na znaczne uprzemysłowienie, w czym miała pomóc budowa z funduszy rządowych Warsztatów Wagonowych, lecz wobec zabiegów władz Ostrowa bezpłatnie przekazujących na ten cel kilkadziesiąt hektarów ziemi, inwestycja została przeniesiona do grodu nad Ołobokiem. Plany budowy Fabryki Wagonów w Skalmierzycach związane były z działalnością inżyniera Giedaczyńskiego, dyrektora włoskich zakładów budowy wagonów, któremu zlecono rozwój tej gałęzi przemysłu w Polsce. Rozpoczęta już w roku 1923 budowa pierwszej hali produkcyjnej w oparciu o zaplecze byłej stacji kolejowej i warsztatów parowozowni rokowała na duży rozwój miejscowości. Całością prac kierował przybyły do Skalmierzyc inż. Jan Piętka, naczelnik Śląskich Warsztatów Wagonowych w Piotrowicach, który miał tu otrzymać stanowisko naczelnika Warsztatów Mechanicznych, jednak decyzje władz kolejowych o budowie zakładów w Ostrowie spowodowały jego przeniesienie i powierzenie stanowiska Naczelnika Warsztatów Głównych, a warsztaty skalmierzyckie, kierowane przez byłego maszynistę parowozów, Franciszka Garsteckiego, stały się filią zakładu ostrowskiego. W okresie międzywojennym warsztaty te osiągały nie tylko stały wzrost produkcji, ale i zatrudnienia, tak że w 1939 roku zatrudniały około 600 pracowników, stanowiąc w tym czasie największy zakład przemysłowy. Mimo wielu zawirowań i przekształceń firma ta funkcjonuje do dzisiaj, a z zakładów ostrowskich pozostały tylko wspomnienia.

[2]Przed II wojną światową Skalmierzyce

Nowe liczyły około 2900 mieszkańców i zajmowały obszar 114,5 ha. Na tym terenie znajdowały się 153 budynki mieszkalne, w zdecydowanej większości należące do PKP. Infrastruktura komunalna obejmowała sieć kanalizacyjną przy budynkach kolejowych o łącznej długości 5840 mb. Kolejowe budynki mieszkalne posiadały sieć kanalizacyjną bez sieci wodociągowej, która prowadzona była tylko ulicami, a przy chodnikach znajdowały się punkty czerpalne wspólne dla kilku domów. Jeszcze w latach sześćdziesiątych ubiegłego wieku przy ulicach stały drewniane budki z kranami wodnymi, osłoniętymi na okres zimowy słomą, skąd mieszkańcy czerpali wodę. Większość ulic nie posiadała nawierzchni utwardzonej a chodniki z płytkami betonowymi o łącznej długości 500 m posiadały jedynie Plac Wolności (Plac Pierackiego) i ulica 3 Maja, na odcinku od ówczesnej ul. Hallera do Kaliskiej. Łączna długość dróg utwardzonych brukiem kamiennym wynosiła około 3000 m. Ulice oświetlały 44 lampy elektryczne, a wraz z nadejściem zmroku najwięcej światła dawało oświetlenie stacji kolejowej.

Spacerkiem po Skalmierzycach Nowych

Spróbujmy odbyć spacer ulicami Skalmierzyc Nowych zaraz po zakończeniu II wojny światowej. Idąc od mijamy początkowo kilka budynków byłej komory celnej i po prawej stronie jeden z mieszkalnych budynków pocztowych, zniszczony podczas katastrofy samolotu w 1943 roku. Dalej, mijając ogródnictwo Nowaka, w kierunku Boczkowa rozciągają się pola uprawne. Z lewej strony za starym domkiem Murawskiego dostrzegamy budynek parowozowni z dużą halą wachlarzową dla parowozów a w kierunku ulicy Mickiewicza nad czynną jeszcze wieżą wodociągową powiewa metalowa chorągiewka z datą 1913 r. Prawa strona ulicy 29 Grudnia to puste pola uprawne aż do pierwszych budynków pocztowych.

Kontynuując spacer ulicą Kaliską po prawej stronie mijamy dwa stare budynki z wyraźnymi śladami reklam – pozostałościami z czasów ich „przygranicznej”

światności, domy Mizerskiej, Banicza, Pinieckiego i dochodzimy do „Starego Cła”, za którym stoją zabudowania gospodarcze z czerwonej cegły, służące niegdyś jako zaplecze Urzędu Celnego. Lewa strona ulicy Kaliskiej to budynki „Gwoździarki” i w dobrym stanie restauracja Karczewskich, oczekująca ponownego uruchomienia po wojennej zawierusze. Tuż za nią budynki policyjne wraz z budynkiem mieszkalnym dla urzędników policji i dochodzimy do Placu Wolności, przy którym stoi pamiętający czasy swej świetności hotel „Europejski”, z przebijającymi spod tynku resztkami reklam z czasów pruskich oraz prawie niezniszczony budynek byłego dworca kolejowego, już przed wojną zamieszkały przez lokatorów. Teraz od czasów międzywojennych właścicielami przyległych kamienic są Pussakowie, Biedowicze, Kowalewscy i Kryszkiewiczowie. W architekturze bocznych magazynów stacyjnych dostrzegamy używany wówczas pruski mur wzbogacony drewnianymi belkami. Tam też znajdują się zabudowania „Składu żelaznego”, prowadzonego przez rodzinę Kempieńskich a na rogu placu i ulicy Kaliskiej stoi budynek drogerii „Pod Orłem” Kryszkiewiczów. Zachodnia strona Placu Wolności zajmowana jest, tak jak obecnie, przez mleczarnię „Wielkopolską”. Przed jej budynkiem zajeżdżają już od rana wozy z konwiami mleka z okolicznych wiosek, wyładowując je na rampie. Tutaj w niedalekiej przyszłości zrodzi się skalmierzycy ser „Rokpol”, protoplasta dzisiejszego słynnego „Lazura.” Środek placu wykorzystywany jest w tym czasie jako boisko do gry w siatkówkę, gdzie skalmierzycy młodzieńcy ćwiczą swoje umiejętności sportowe rozwijane później w sekcji piłki siatkowej tutejszego klubu KKS „Pogoń”. Obecnie teren ten z reguły okupują inni „sportowcy”.

Tuż za mleczarnią i rzeźnictwem Lisa stoi rozbudowana w 1929 roku szkoła podstawowa, jeszcze opustoszała po wojennej zawierusze, a w klasach tylko wiatr wspomina nieodległe czasy, gdy to miejsce było początkiem gehenny obozowej setek Skalmierzyczan a także rodzin z najbliższej okolicy wywożonych do Generalnej Guberni.

Po lewej stronie szosy stoi opuszczony przez ostatniego pastora Rutza i ewangelików kościół, mający jeszcze nie tak dawno być symbolem pruskiego panowania, a za nim budynek poczty. Idąc jeszcze trochę dochodzimy do końca Skalmierzyc Nowych, dalej w kierunku tak Boczkowa jak i Skalmierzyc rozciągają się pola, a tylko kościół Bożego Ciała wśród młodych drzew, jakby próbował wdrzeć się w terytorium należące do parafii św. Katarzyny. Wokół niego rosną łany zbóż a parafianie próbują ponownie przystosować go do użytku wiernych, usuwając ślady i pozostałości niemieckiego magazynu z lat wojny. Tuż obok ogrodu parafialnego i toru kolejowego stoją jeszcze resztki rampy wyładunkowej, gdzie z wagonów rozładowywano beczki z zaopatrzeniem do lotniska wojskowego

pod Węgami.

Na rogu ulicy Kaliskiej i 3 Maja, przy budynku gminy, świeżo usypane mogiły żołnierzy radzieckich poległych w styczniu w walkach o wyzwolenie Skalmierzyc. Za kilkanaście lat na pustym skwerku dumnie będzie tu stała rakieta z czerwoną gwiazdą na szczycie symbolizująca i upamiętniająca pierwszy lot w kosmos Jurija Gagarina. Na przeciwległym narożniku ulicy 3 Maja i Hallera stoi w ogrodzie najbardziej okazała willa, dom doktora Wacława Bożydara Kahla i jego żony Marii Antoniny z Różyckich, przybyłych tu z Ukrainy w 1923 roku. Pośrodku tej ulicy naprzeciw kościoła czynna jest od 1922 roku piekarnia Andrzeja Pussaka.

Zmierzając ulicą Kolejową w kierunku dworca i dzielnicy Podkoce idziemy ścieżką obok domów kolejarskich odgradzoną od piaszczystej jezdni tylko krawężnikiem, mijamy przydomowe ogródki zabudowane drewnianymi solidnymi parkanami, skrywającymi wypielęgnowane rabaty kwiatowe. Po drugiej stronie drogi wzdłuż rowu wypełnionego wiosną wodą deszczową ciągnie się stary tor kolejowy, pamiętający czasy pierwszej skalmierzyckiej $\text{A} \begin{smallmatrix} \text{IIII} \end{smallmatrix} \text{I}$ żelaznej $\text{A} \begin{smallmatrix} \text{I} \end{smallmatrix}$. Nasuwa się tu refleksja – ilu znakomitych pasażerów przejechało tędy, zmierzając z Niemiec do Kalisza i dalej na wschód imperium rosyjskiego.

Dziś tylko nazwa ulicy pozostała pamiątką niegdysiejszej świetności skalmierzyckiej kolei. Już wkrótce czynnym torem kolejowym wzdłuż ulicy przejeżdżać będą dymiące parowozy ze składami wagonów do magazynów przy starym dworcu i do Przetwórni Mięsnej. Nikomu w tym czasie nie przeszkadzał buchający z kominów parowozowych dym czy kłęby pary wydobywające się z kotła.

[3] Idąc dalej w kierunku stacji kolejowej

mijamy po lewej stronie osiedle domków pracowników kolejowych, z budynkiem byłego kasyna, w którym już wkrótce uruchomione zostanie przedszkole kolejowe i wchodzimy na wiadukt, skąd mamy wspaniałą widok na skalmierzycki dworzec kolejowy i cały zespół stacji z układem torów pamiętającym czasy pruskie. Teraz tory zawałone są wagonami z demobilu wojennego a cały zespół stacyjny czeka

jakby w gotowości na rozsądne zagospodarowanie. Już niedługo infrastruktura kolejowa, tak znacznie rozbudowana w 1941 roku, zostanie wykorzystana do stworzenia jednej z większych stacji rozrządowych w Polsce.

Za torami rozciąga się dzielnica Podkoce, powstała na gruntach tej wsi. Tutaj już wkrótce rozwinie się ożywione życie kulturalne i sportowe w oparciu o stadion sportowy klubu KKS **AŁĘCZKA** i prowadzone przez Związek Zawodowy Kolejarzy kino „Kolejarz”.

Kolejarska dzielnica mieszkaniowa to zespół budynków administrowanych w tym czasie przez Rejon Budynków, będący jednostką kolejową powołaną do utrzymania i zarządzania mieniem kolei. Pracownicy sekcji skalmierzyckiej administrowali nieruchomościami kolejowymi obejmującymi swym zasięgiem powiat ostrowski, kaliski i część pleszewskiego. Do każdej posesji kolejowej należał przydomowy ogród, zazwyczaj skrzętnie uprawiany dla pozyskania warzyw oraz budynek gospodarczy, służący hodowli drobiu czy trzody chlewnej. Skalmierzyckie rodziny były w dużej części samowystarczalne, hodując kury, gęsi, króliki czy kozy a nierzadko też świnie, będące często jedynym źródłem pozyskania mięsa w trudnych powojennych czasach.

Jakże zmieniło się nasze miasteczko, tak w okresie Polski Ludowej, kiedy choć było szare i ciągle czegoś w nim brakowało, było jednak pełne życia i radości, jak i w ostatnich latach, gdy rozbudowuje się i pięknieje w oczach, ale radości jakby w nim mniej. Z nostalgią wspominamy majówki na stadionie, cotygodniowe zabawy karnawałowe w sali na dworcu kolejowym, wieczorne seanse filmowe w kinie **AŁĘCZKA** letnie kąpiele w basenie na stadionie, wycieczki do lasu śliwnickiego czy choćby zwykłe sąsiedzkie pogaduszki przy płocie, gdy jeszcze nie byliśmy uzależnieni od seriali telewizyjnych. Zwykłe małomiasteczkowe życie też może być ciekawe i pełne uroku, przed nami więc do przypomnienia jest cała historia minionych pięćdziesięciu lat.

Cdn.

Jerzy Wojtczak

- [1] https://noweskalmierzyce.pl/sites/default/files/zdjecia/06_0.jpg
- [2] https://noweskalmierzyce.pl/sites/default/files/zdjecia/11_0.jpg
- [3] <https://noweskalmierzyce.pl/sites/default/files/zdjecia/17.jpg>
- [4] <https://noweskalmierzyce.pl/aktualnosci>